

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Táncsics Mihály Bácskában

Ötven kemény forintok ütötték Táncsics Mihály markát — akkor még Sztáncsicsnak írta magát — 1831-ben. Ilyen a szegényember szerencséje, ha kézhez is kap valami pénzt az mindig hirtelen kell, gyorsan kell valamire — most éppen táplálkozásra kellett, jobb táplálkozásra, rostélyosra és vörösborra. A jó szerémi járta akkor Pesten, a kolera ellen. Mert dült a szörnyű kórság, apasztotta, ritkította a népet és úgy tudta Mihály, ellene csak egyvalami véd: enni napestig, de nem ám hitvány és gyatra ételeket, hanem kiadósan és bőségben táplálkozni.

Pedig ez az ötven forint ez olyan fajta »vérdíj« volt, egész apai öröksége. Az apjától maradt kis házikó és kevés földecske örökrésze, amit a sógor megváltott készpénzben. De a nemes vármegye sok-sok évnek előtte, úgy vélte, hogy nem lehet hebehurgyán odalökni a parasztnak ennyi pénzt — negyven forintot nevezetesen, a többi kamat volt — és fekdűt addig az összes mindenféle instanciákon. De sokszor gondolt pedig Táncsics ínséges napjaiban és vándorlása óráiban erre a pénzre! Ha most meglenne hej, — gondolta mindig, — aranyat érne. De nem jött és nem jött, kellett vagy tíz esztendő a pénzmagnak, míg végre hozzáérkezett. S elolvadt hamar, hetek alatt a kezén, mert drágán mérte a rostélyost a budai kocsmáros, a szerémi bort mellé pedig még drágábban.

»Hja kórság van« — mondotta bozontos szemöldökei mögül a »Négy szürke ló« kocsmárosa — kórság van és ilyenkor nem ér sokat az emberélet; ki tudja, holnap ő is otthagyja a söntést és viszik kifelé négy gyalulatlan deszka között (mert ki ért rá akkor koporsót faragni). Kiviszik a »Négy szürke ló« bormérőjét, oda aztán minden kimérés, minden kereskedés, minden vendéglátás. Miért ne keressen ő sokat ebben a rövid földi életben, legalább ez az öröme maradjon meg neki.

Elfogytak az ötven forintok — Mihály ekkortájt Pesten lakott a hajóhid közelében és egy Straub nevű orvosnak volt edénymosogató, ajtónálló famulusa — sőt elfogyott az a száz forint is, amit valami szótár szerkesztésért előlegként kapott. Budára, tanítványaihoz, akiket magyar nyelvre oktatott, nem tudott átjárni, lévén, hogy a kolera miatt a hidat egyszerűen lerontották. S akkor a beálló-vendéglő udvarosa sűgva jött hozzá egy nap, hogy van itt egy tekintetes úr, itt időzik már két hete hintójával, annak nevelő kellene a birtokára. A kórság most már szűnőben van és úgy véli — már mint a nemes úr — hogy kiengedik hintáját

az üllői vámnál. Neki úgymond már nincs ideje alkalmas nevelő után körüljárni a városban s őt bízta meg, az udvarost, tudna-e valakit? Diákember, tanítóféle, csak olcsó legyen, odaviszi majd Moravicára, Bácsországba.

— Hívják pedig azt a ténsumat Szalmássynak, csak keresse ott a nagyszállóban nálunk...

Átlábolt már Mihály rettentő távolságot addig földi életében. Átlábolt a zsellérgyerek sorából — annak is árva lett csakhamar — átment a takácmesterségre, onnan meg egy ugrással ábécét oktató falusi segédmesternek, tanítónak. Aztán bajszosan és szakállasan gimnazistának, nevelőnek csapott. Nyelv-mesternek és guvernátnak, hogy végül is a nagy kórság idején Straub felcser úrnak edényeit mosogassa; de átlábolt ő hatalmas földrajzi messzeségeket is. Járt az erdős Szlavóniában, a horvát tengeren, eljutott Pozsonyig — s most íme, ismét délre szólítja a sorsa, Bácskába. Arról mit tud vajjon, arról a vidékről? Nem lesz az ott sem másként, mint mindenfelé ahol járt: pipázó táblabírákkal, deresrehúzott parasztokkal lesz ott is tele az élet...

Másnap jobbik ruhájában — az is paraszti daróc volt, csak a szabása jelezte az iskolamester rangját — beszüremkedett Szalmássy Miksa úr asztalához s leszerződött négy gyermek oktatására, Moravicára.

Az üllői vámon mégcsak átjutottak — a nemes úr igazolta a Tanács írásával, hogy a vesztegzárt ő már Pesten letöltötte, de aztán a hosszú úton sokszor akadt bajuk kaszára-kapára kelt falusi örökkel, akik egy-egy község határát védték mindenfajta betolakodók ellen, különösen azoktól, akik északról jöttek. Mert északról terjedt a kórság déli irányba, ahogy a Tisza folyik lefelé. Csongrádig, Szegedig eljutott és Pest megyében reszkette véde határát minden falu: így is átcsapott a kór minden-hová. Őszidőben, amikor Tánacsicsék útrakeltek, mert gyengült a kolera, az örök azonban kintmaradtak az úton továbbra is és minden vármegyére, minden falu fitogtatta hatalmát. Bácsmege minden utat lezárt, észak felé egyedül Mélykútnál lehetett átlépni a megyei határt, itt húsznapos vesztegzárra fogták a hintó utasait. A kis parasztfaluban — Podmaniczky birtok volt — a földesúr kastélyához kísérték Szalmássy urat és Tánacsics nevelőt. Itt tartózkodtak, vagyis, ahogy akkori szóval mondták »mulattak« — amiképp az úri tartózkodás »mulatással« volt egyértelmű, valószínűleg nem ok nélkül. Itt értesültek, hogy Szabadkát jobb, ha elkerülik, mert »százával halnak ott az emberek« s hogy a vármegyében kétésfélézernél több a kolerában meghaltak száma. Bácsalmáson és Bajmokon át jutottak Moravicáig, több mint egyhónapos volt az utazásuk és szeptember végén kanyarodott a hintó a Szalmássy kastély elé. A birtokos úr családja örömrivalgással fogadta az érkező családfőt, azt sem tudták él-e, hal-e? A kastélyt a kolera elkerülte, oda Tánacsics Mihály hurcolta be a betegséget — igaz, hogy könnyű lefolyással — de erről majd később.

Milyen volt a világ, amelybe Tánacsics Mihály 1831 őszén harmincegy éves korában beleszóppent?

Moravicát akkor valami nemesi közbirtokosság birtokolta és kormányozta. 1801-ben szereztek meg a falut a Heinrich, Piukovits, Szalmássy, Tomcsányi és Vojnits nemesi családok az államkincstártól, ezek közül a Szalmássy familia újszülött nemes volt és ugyanabban az évben hirdették ki őket. Az ilyen nemesi közbirtokosságok létesítését a vármegye szor-

galmazta, egyszerűen azért, mert nem volt elég voks a megyegyűlésen és elég nemes a vármegyében és így akadályokba ütközött az alkotmányos élet. Az 1826-os összeírás már csak a Heinrich, Tomcsányi és Szalmásky családokat említi, mint ennek a közbirtokosságnak tagjait — birtokuk összesen 2.397 láncot tett ki. Ezeknél nagyobb földdarab jutott a régebbi nemességű Piukovits és Vojnits családoknak, akiknek másfelé is volt birtokuk és időközben úgylátszik kiváltak a közösségből. Ezek a családok mind ekkortájt vetették meg évtizedes, sőt évszázados uralmukat a moravicai nemesi birtokon és mindenfelé a megyében. A későbbi koroknak ők adtak sok »neves« főispánt, sőt államvezetőt is (A Heinrich családból származott a hírhedt Imrédy Béla, ómoravicai előnévvel, a magyar fajvédő gondolat megegyeremője, aki a második világháború előtti években az egész haladó világ nevetése közepett távozott »Horthy Magyarország« miniszterelnöki székéből. A fajvédőről ugyanis kiderült, hogy egyik őse éppen abból a népből származik, amelyet ő ki akar irtani s így a kiirtást önmagán kellene kezdenie . . . Ez a »szépséghiba« azonban nem akadályozta meg abban, hogy a második világháborúban szomorú szerepe legyen a fasiszták által végrehajtott népirtásban, úgyhogy 1945-ben Budapesten ki is végezték.

A Szalmásky familiáról nem tud ilyen »nevezetességet« az utókor; sőt a század második felében már a vármegye nemesei között sem emlegetik őket — úgylátszik a nagyobbérvényű, Heinrichek, Vojnitsok, Piukovitsok felfalták a familia birtokát. Bölöni az alapos és teljes Tánicsics életrajzában csak annyit ír Szalmáskyról, hogy művelt ember volt, felesége Kantot olvasta és vallási kérdésekről is a legfelvilágosultabb hangon beszélt a nevelővel. Nem féltette tőle sem fiai erkölcsét, sem »társadalmi gondolkozását«. Ennek úgylátszik meg is lett az eredménye — negatív formában az akkori hatalomtartók szempontjából. A Heinrichek, Piukovitsok nem olvastak sem Kantot, sem Rousseaut, hanem korbácsot csattogattak a jobbágyok hátán, hangosabban és hatásosabban mint a Szalmáskyak, akik el is merültek »az úri tengerben«.

De hol vagyunk még ettől! A kalendárium 1831-et ír és a szeptembervégi napon berobogott Pestről Miksa úr hintója s magával hozott »egy derék ildomos fiatalembert, aki bár esetlen volt és piruló, bár darócruhát hordott a kor legműveltebb könyveit olvasta«.

Próbáljuk megkonstruálni a harmincas évek Tánicsicsát . . . A Bakony sűrű erdői közül, Ácsteszeről, a világbaszakadt »parasztprofétát«, akinek hátán egyszer legénykorában végigcsattant a tisztartóhajtú mogyorófpálcája — és akit ez az incidens, ez a jobbágyorsznak mindennapi velejárója — arra vitt, hogy otthagyja a földet és előbb mesterlegényként, utóbb vándortanítóként rója életútját. Akkor még csak elején tartott a »látásnak, szemlélődésnek« bár szívében már örökérvényűen magában hordta azt, hogy a társadalmi igazságtalanságok elleni harc eljegyztette. Legelején tartott, hiszen ő autodidakta volt s az ilyen később érik meg. Bajszos-szakállas emberként tette le a »középtanodai« osztályokat, még a cenzúra sem figyelte fel rá, erre éppen a Moravicán megírt »Nyelvészet« című művével kapcsolatban került sor: Még csak olvasó volt, nem író — hol vannak még akkor a »Budapesti levelek«, a »Pazardák«, a »Sajtószabadságról való nézetei«, hol a »Hunnia függetlensége« — az egész nemzetnevelői működése, hol a »Nép szava, Isten szava« és hol a »Nép-

könyv», amely miatt a budai börtönbe került, ahonnan 1848 március 15-ikén kiszabadították, mint sajtóvétségért börtönben sýnylödő magyar író! A harmincas évek Tánacsicsa még csak tétova szemlélödő. Össze tudja egyeztetni a kenyérkeresetet — nemes úrfiak nevelését — saját paraszti lelkiismeretével. Gyűlölete még nem éget — s őt sem kívánják pokolra a nemesi kúriákra, hiszen még nem ismerik. A nyelvészkedés örök életében kedvenc vesszőparipája maradt és benne ekkor még csak a nevelő-nyelvész él, bár a Moravicán írott Nyelvkönyvében már vannak olyan mondatok a példák között, hogy minden ember egyenlő. S mert nem azt írta példának, hogy a kutya ugat, vagy úr ír, — ez az a könyv és ez az a mondat — (több ilyen mondat is szerepel abban a könyvben) — a cenzúra kikezdi és a hatalom valahol felírja a nevét, fekete keresztet pingálva a név mellé.

Az a harmincegy éves »fiatal« nevelő, aki bajszosan, szakállasan, csapzottan kilépett a földesúr mellől a hintóból, külső alakra nem mutatott urat. Még később, sok évtized múlva is így írtak róla »magyaros szabású szürke darócruhát hordott és évekig megmaradt ebben a viseletben«. Feltételezhető, hogy a vékonypénzű nevelő is így járt, ebben az öltözetben. Teljes ellátás, négyszáz váltó forint fizetés — ez volt az alku. Sok pénz volt ez akkortájt, amikor a szabadkai gimnázium Ferences tanárai 250—300 forintot kaptak és még az iskola 1832-ig világi igazgatója, Pajor János is csak ötszáz forintra vitte egy esztendőben!

Tánacsics moravicai életéről csak kevés leírásunk maradt. Annyit megírtak róla, hogy »az urak asztalánál evett« és hogy »úri körökben való forgolódása ellenére sok volt benne megrögzött medvetermészetéből«. Annyi bizonyos, hogy röviddel érkezése után kitört rajta a kolera. »Itt kapta meg a kolerát, átlábolt rajta kiváló háziasszonya gondoskodásából« — írja Bölöni.

Ugyancsak Bölöni Tánacsics könyvében találunk kevés részletet a nagy népnevelő-forradalmár moravicai életéről, amely őreá sajnálatos csattanóval végződött.

»Tánacsics, ha falta is a könyveket és a műveltség terén sikerült is feljutnia a magasabb magyar világba, az emberek közt nem tud jól mozogni. Nem menekül ugyan a társaság elől, mint mestere Rousseau, de hiányzik belőle a legparányibb könnyedség, simulékonyság. Esetlenül mozog, mint egy lompos medve. Míg Rousseau önérzete és hiúsága szenved ügyetlensége miatt és hogy elkerülje a nevetségest, vadóc lesz és durván visszavág. Tánacsics csak esetlenül csetlik-botlik. Paraszti egyszerűségének ereje megingathatatlan, egyenes természete nem viseli el a tettetést, a társadalmi finomkodást, éppúgy, mint a legkisebb hamisítást sem.«

A tanév végén Szabadkára viszi vizsgázni négy diákját, a Ferenciek gimnáziumába. Dícséretesen kiállják a próbát. A vizsgadíj miatt azonban Tánacsics összekoccan házigazdájával. Szalmássy fukar volt a honoráriummal, a tanárok keveselték a kapott pénzt és Tánacsics a pártjukra állt.

— Máskor sem fizettem többet, pedig a vizsgáztatók polgári tanárok voltak — mondta Szalmássy.

— Igen, de megtoldotta pénzzel, búzával! Így mondják a fiúk! — felelte Tánacsics.

— Mégis inkább nekem kellene hinnie, nem a gyermekeknek — méltatlankodott Szalmássy.

— Én pedig teljes hitelt adok a fiúk állításának — vágta vissza Táncsics.

Ezen aztán úgy összevesztek, hogy a Kanttal társalkodó nemes úr beszéltette hajdúját és a kocsiszt s velük akarta kidobadni Táncsicsot.

— Csak tessék, ha ön jönnek látja — állott a fenyegetés elé Mihály.

A cselédek nem nyúltak hozzá. De ezzel vége lett az ómoravicai »szép napoknak«.

Táncsics az igazság védelmében — ha látszólag jelentéktelen, kis esetről is van szó — nem először esik áldozatul és hagy ott csapot-papot, jólfizetett guvernánsi állást. Makacs volt és mindvégig következetes az igazsághoz. A megrövidítettek igazságához, még ha börtön is járt érte vagy üldöztetés.

S itt még valamit kell feljegyeznünk, az igazság érdekében. Nevezetesen a földesúr azt állította, hogy tavaly azért fizetett többet, mert »azok világi tanárok voltak«. Igen ám, de a feljegyzett mult sokszor árulkodó: a szabadkai gimnázium feljegyzései szerint (Iványi) nem tíz, hanem az esetet megelőző tizenöt, sőt húsz évre visszamenőleg nem volt egyetlen polgári tanára ennek a gimnáziumnak, egyedül az igazgató volt világi ember! Így fokozottan áll Táncsics igazsága ebben a kis vitában. A földesurak igaz, jól megfizették a nevelőt, de egyben kijátszották a tanárok ellen. Hiába olvasott tehát Szalmássy házanépe »felvilágosult« könyvet, az a krajcároskodás, amely a nemesi osztályt jellemezte, ha betűről és művelődésről volt szó, itt sem tagadta meg magát.

Az a parasztszeker, amely 1832 nyarán Táncsicssal elporzott — mert szekéren vitték, de csak a megye határáig, onnan jórészt gyalog tette meg az utat Pestig — nem takarta el örök időkre Táncsics emlékét a moravicaiak elől. Sőt! Ahogy alakja nőttön-nőtt és mindenütt öbenne ismerték fel és látták meg a pór népek igazi szószólóját, híre visszakerült ebbe a faluba is. S ennek tulajdonítható, — ennek a majd egyéves moravicai tartózkodásának, — hogy a falu jobbágysai 1848-ban a jobbágyfelszabadulás utáni választásokon Táncsics Mihályt jelölték képviselőnek. Igaz, hogy Táncsics — a neki felajánlott hat mandátum közül a siklósi fogadta el. — de mindig szeretettel emlékezett meg a »moravicai pór népről«. Lapjában, a »Munkások Újságában« sűrűn szerepeltek moravicai levelek, tudósítások, amelyekből következtethetünk a falu régmúlt helyzetére. Egy ilyen »levél« már a jobbágyfelszabadulás utáni időkben kelt és világosan megmutatja, mennyire fél munkát végzett a magyar forradalom. A levél elmondja Moravica multjának rövid történetét. »A községet 1786-ban az állam telepítette és a hatalmas birtokot 1801-ben több földesúrnak eladta. Az új urak nem voltak a régi méréssel megelégedve és a község birtokában volt térképeket és telekkönyveket az időbeli előjáróktól kicsalták és az egész határt új jobbágytelkekre úgy osztották fel, hogy a jobbágyok földjeiből kérek 3600 holdat elfoglaltak. (Ebből a Piu-kovits és Vojnits birtokoknak nagyobb rész jutott, mint a megmaradott nemesi közbirtokosságnak, tehát Szalmássy és társainak. Az író megjegyzése). Hiába pörölt a község, a pört elvesztette és legfőbb szorgalmazóját, a hatvanéves Király Sándort ötven botütéssel fenyegették. A

parasztlak mégis felfolyamodtak a helytartótanácsához és az a 3600 holdból 764-et visszaadott a jobbágyoknak. Most azt panaszolják, hogy »a moravicai birtokos urak ezen pontokat is csak papiron, nem pedig a földön hiszik kiigazítandóknak, azokat mindeztideig teljesítés nélkül hagyták és hagyják«. Ha ehhez a levélhez hozzátesszük a Munkások Újságjához, Táncsicshoz érkezett többi levelet, amelyek mind arról beszélnek, hogy a negyvennyoloban kimondott »jobbágyfelszabadítást« a földesurak önkénye sok helyen akadályozza, végrehajtását lehetetlenné teszi, mint például Torontálban is, ahol a földesurak robotra kényszerítik a népet és maguknak követelik a földet, — világosan láthatjuk, milyen igazságtalanság volt Táncsicsnak, aki radikálisabb eljárást követelt és a földnek kártalanítás nélküli, maradéktalan elosztását!

Futó villanás volt Táncsics életében a Bácskában eltöltött év — fizikai valóságában jóformán alig mutatkozott meg a moravicai jobbágyoknak, kortársainak — azok nem is tudták róla talán kicsoda, merre viszi majd az útja — csodálatosképpen azonban éppen ennek a falunak határában keltek ki leghamarabb azok a munkás-szabadságeszmék, amelyekért Táncsics hosszú-hosszú börtönt ült és hosszú élete minden rokkánásával fizetett. Ez volt a bácskai »viharsarok«, a földmunkásmozgalom egyik legjelentősebb helye, az első nagy aratósztrájkok színhelye. Ennek adottsága a község és környékbeli sok nagybirtok s talán az az apáról fiúra, unokára szálló jajszó, amely a Munkások Újságjának száz év előtti cikkéből is felsír.

Ezzel a cikkel — amely Táncsics bácskai életéről számol be — nem mutathattuk be ennek a magyar forradalmárnak hosszú életét, még kivonatolva és átbeszélve sem. Nem méltathattuk teljességében forradalmi szerepét és hatását sem, hiszen mindez időben is messzi túlesik 1831—1832-től. Legfeljebb kilométerkö ez az országúton: a vándor jött fáradtan és megtelepedett — aztán tovább lépkedett és elnyelte a messzeség. De az országút mégis — az emberiség nagy forradalmi harcainak országútja.